

הבוהמה התל-אביבית של פעם

דן בן-אמוץ, עמוס קינן ואורי זוהר ביקשו להשפיע על דעת הקהל. אך למרות פרסומם הרב, אורח חייהם המתירני העיב על יכולתם לשנות עמדות בציבור. פרק מהספר **את אלה שכחו: דן בן-אמוץ, עמוס קינן, אורי זוהר והבוהמה התל-אביבית** / סדרת ישראלים, למדא עיון

ומדינה לא התפתחו בכיוון שאליו שאפו אמני הבוהמה – החברה בישראל הפכה מסורתית ודתית יותר, והציונות הדתית צברה כוח פוליטי ויכולת להשפיע על מדיניות הממשלה. ייתכן שאמני הבוהמה כרסמו בלגיטימיות של שלטון מפא"י, אולם קשה להניח שהם היו גורם מרכזי במהפך של 1977. אם כן, מהן הסיבות לכך שפעילותם הפוליטית והמסרים הפוליטיים ששולבו ביצירותיהם לא הצליחו להשפיע באופן מהותי על דרכה של ישראל?

כפי שהזכרנו במבוא, חוקרים שעסקו בבוהמה הצרפתית במאה ה-19, כמו סיגל וגראנייה, הצביעו על חוסר היכולת של הבוהמה להשפיע על המציאות הפוליטית והחברתית. חלק מהבחנותיו של גראנייה הולמות גם את הבוהמה התל-אביבית. הוא מצביע על חוסר היכולת של הבוהמינים להשיג מטרות מוגדרות או ליצור גוף בעל השפעה פוליטית או חברתית. ואולם, בניגוד לדבריו על היות הבוהמינים חסרי מטרות מאוחדות, לאמני הבוהמה הייתה מטרה מאחדת – אמנים רבים, בהם גיבורי ספר זה, השתייכו למחנה השלום ששאף לממשלה שתקיים משא ומתן עם הפלשתינאים ומדינות ערב. בדומה לבוהמינים הפריזאיים ולבוהמינים אחרים בעולם, הבוהמינים התל-אביביים לא היו מאוגדים באופן שיעניק להם כוח או השפעה פוליטית. כאשר סכסוכים אישיים בין היוצרים החלו לפזר את יחסיהם, פעילותם הפוליטית המשותפת התמעטה ועד לשנות ה-80 כמעט פסקה לחלוטין. זהו, בן-אמוץ וקינן חברו להתארגנויות פוליטיות שונות, אולם הם לא ניסו להקים גוף פוליטי שחבריו הם אמנים בעלי

המאבק הפוליטי שניהלו אמני הבוהמה שבהם מתרכז ספר זה, היה רבי-ממדי. מטרותיהם היו להשפיע על דעת הקהל כדי להוביל את ישראל לחתירה לשלום עם הפלשתינאים ועם שכניה, לבקר את תהליך המיליטריזציה ואת הממסד הדתי, ולהתנגד להתחזקות השפעת הדת והמפלגות הדתיות. פעילותם הפוליטית והיצירתית ביטאה ביקורת על דור המייסדים (דור האבות), על הגבריות הישראלית, על דמות הצבר ובפרט הצבר הלוחם, על ההנהגה הישראלית ועל השחיתות שפשטה בישראל. הם תקפו את אמצעי התקשורת הממלכתיים היוצרים תמונות מציאות מעוותות וניסו להגן על זכויות ערביי ישראל.

בפרקים הקודמים הזכרנו רבים מן המאפיינים ומן הפעילויות של הבוהמה התל-אביבית. בפרק זה נבחן את מיקומה ואת תפקידה ההיסטורי בשנות ה-60 וה-70.

החברה בישראל הפכה דתית יותר

כאשר בוחנים את מידת השפעתם של אמני הבוהמה על דרכה של המדינה או על החברה הישראלית, נמצא כי לפעילותם הפוליטית והאמנותית הייתה השפעה מועטה. אמני הבוהמה קראו למשא ומתן לשלום עם הפלשתינאים ועם מדינות ערב, אולם זה כמובן לא קרה, ולא זו אף זו, בעודם נאבקים ב"תנועה למען ארץ ישראל השלמה" נבנו עוד ועוד יישובים בגדה המערבית. השלום עם מצרים "פרץ" בעקבות החלטתו של הנשיא אנואר סאדאת לבקר בירושלים, ולא בשל הלחץ לחתור לשלום שהפעילה החברה הישראלית על ההנהגה. גם הנושאים של דת

כאשר בוחנים את מידת השפעתם של אמני הבוהמה על דרכה של המדינה או על החברה הישראלית, נמצא כי לפעילותם הפוליטית והאמנותית הייתה השפעה מועטה. אמני הבוהמה קראו למשא ומתן לשלום עם הפלשתינאים ועם מדינות ערב, אולם זה כמובן לא קרה, ולא זו אף זו, בעודם נאבקים ב"תנועה למען ארץ ישראל השלמה" נבנו עוד ועוד יישובים בגדה המערבית

בעמוד ממול: עמוס קינן (אוסף מיתר, האוסף הלאומי לתצלומים על שם משפחת פריצקר, הספרייה הלאומית)

דן בן-אמוץ (לע"מ / הנס פין)

**במשפט שהתנהל נגדו
ב־1952 העיד קינן
על סדר יומו ותיאר
כיצד לאחר יום עבודה
הוא הולך לקולנוע
ואחר כך לקפה כסית
וממשיך הלאה למקום
אחר: "כש'כסית' נסגר
אנחנו מסתובבים.
להיפגש עם חברים
באחת בלילה זה
לגמרי רגיל אצלי"**

לב ובאהדה, חשף גם את הדופי שבמידותיהם. אנשי בוהמה מותגו אפוא כחסרי סמכות מוסרית או הון תרבותי שמעניקים את היכולת להשפיע. הסוציולוג פייר בורדייה (Pierre Bourdieu) תיאר את השדה התרבותי כשדה שבו מתקיים מאבק בין אמנים על הון תרבותי, המקנה להם את היוקרה שלה הם שואפים. על פי בורדייה, הדינמיקה של השינוי התרבותי אינה מצויה במישור הפרט, אלא בתהליכי המיקוח והמאבק שבין קבוצות ומגזרים על ההכרה בערך ובלגיטימיות התרבותיים של רכיבי הטעם הטיפוסיים להם. האפשרות לתיקון טמונה בהצלחתם של מאבקים לשינוי אופיים ומהותם של עולמות התוכן המרכיבים את ההון התרבותי. בורדייה ראה בשדה התרבותי זירה שמתקיים בה מאבק מתמיד להשגת לגיטימיות שמכירה בערך האמנותי של יצירות ומוצרים, וכן הזדמנות לצבור יוקרה ליוצריהם וליצרניהם.

בן-אמוץ וקינן חסרו הון תרבותי. פעמים רבות זכו טענותיהם הפוליטיות לזלזול מצד מבקרים,

דעות דומות. סיגל קבע שהבוהמיות, ששימשה ניסיון מקדים או תחליף לאוטופיה, אינה יכולה להגשים את הבטחתה לאוטופיה, ונראה שהצדק עימו גם באשר לזו התל-אביבית.

חוסר יכולתם להשפיע קשור גם בסמכות המוסרית שלא ניתנה להם. זהו סוג של פרדוקס – בן-אמוץ, קינן וזהר זכו לפרסום ולעניין רב מצד הציבור והתקשורת בשל היותם בלתי שגרתיים ופורצי גבולות. ואולם, אותן תכונות שהפכו אותם ל"סלבריטאים" של התקופה וגרמו לרבים מהצעירים להעריץ אותם, הן התכונות שעוררו נגדם ביקורת והובילו להצגתם כאנשים שאין להתייחס ברצינות לדבריהם. עורכי העיתון שהעסיק אותם או כותבי המכתבים לעיתון ביטלו לעיתים את דעותיהם המנומקות בשל הדימוי הציבורי שקנו לעצמם כרודפי שמלות או כאנשים לא רציניים (בדרנים). אמנם הפרסום והעניין הרב שהחברה הישראלית גילתה באמני הבוהמה אפשרו להם להשתמש בתהילה שלהם כדי להפיץ את דעותיהם, אך אותו אורח חיים פרוץ, שזיכה אותם בפרסום, בתשומת

גם אורח חייו של בן-אמוץ, המתירני והמשוחרר ממוסכמות חברתיות, פגע ביכולתו להיות סמכות מוסרית ושימש מקור להתקפות עליו. כך למשל ב-1965 ביקר עורך ידיעות אחרונות, ד"ר הרצל רוזנבלום, את האנשים המפגינים נגד הפקעת שטחים מערבים וכתב על בן-אמוץ: "יהודי עשיר במכנסיים קרועים ולפעמים בלי מכנסיים"

הימים – כדי להגן על אופן החיים הנורמלי, דהיינו, "לשבת על המרפסת ולאכול אבטיח, ללכת לדיסקוטק, לשתות כוס יין בערב, ללכת לים", חושפת חוסר יכולת להציג חזון חלופי למשמעות העמוקה שמעניקה הדת לחיים ולמשמעות שהציונות הדתית העניקה לניצחון במלחמה זו. היו היבטים ניהיליסטיים בכתיבתו של קינן – הוא שלל את הביחד הפלמ"חניק, את הטפות השלטון ליישב את הנגב והיבטים רבים ממדיניותה של ההנהגה הישראלית, אולם למרות הביקורת שמתח, הוא נשאר ציוני ופטריוט ישראלי. כלומר, למרות שבכתיבתו יש מאפיינים ניהיליסטיים של שלילת כל הערכים, המוסדות והאמונות, והדמויות המאכלסות את ספריו מביעות את חוסר התוחלת שבקיום האנושי, הוא האמין במשמעות ובחשיבות של המשך הקיום היהודי בארץ ישראל ובצורך בשלום עם הפלשתינאים. קינן אולי לא הרס את "היסודות המוסריים שעליהם מושתתת החברה הישראלית", כפי שטענו נגדו, אולם הוא כן חתר תחת "תחושת הביחד" הישראלית כאשר ביטא התנגדות להנהגה, למדיניות ישראל ולעמדה כי ישראל צודקת בכל מעשיה. הוא ערער על צדקת החזון המשותף שאיחד את החברה הישראלית, וזו אחת הסיבות שדבריו עוררו התנגדות.

פוליטיקאים ואחרים בשל אורח חייהם הבהמי. במשפט שהתנהל נגדו ב-1952 העיד קינן על סדר יומו ותיאר כיצד לאחר יום עבודה הוא הולך לקולנוע ואחר כך לקפה כסית וממשיך הלאה למקום אחר: "כש'כסית' נסגר אנחנו מסתובבים. להיפגש עם חברים באחת בלילה זה לגמרי רגיל אצלי". במאמר המרכזי של עיתון דבר נכתב כי די היה בסדר היום הזה כדי לבסס את אשמתו: "אדם המתיימר להיות מורה דרך רוחני לחוג מרעיו לא התבייש כלל להציג בפומבי את ריקנות חייו. בית-קפה, הרחוב, קולנוע וכך חוזר חלילה. אלה הם המקומות בהם מבלה נוער הזהב הזה את ימיו ולילותיו, שם שואב הוא את השראתו. נוער ללא כל ערכים רוחניים". כאמור, כבר בראשית שנות ה-50 הואשם קינן בריקנות רוחנית מכיוון שכילה את ימיו בבתי קפה ובבתי קולנוע. הזכרנו אף את אחרית הדבר שכתב גרשום שוקן לבשוטים ועקרים שבה התייחס להאשמות אלו נגד קינן ואף להשפעתן ה"שלילית ומסוכנת, כיוון שהיא עלולה להעביר את הניהיליזם האישי שלו על חוגים רחבים, ובעיקר חוגי הנוער". ואכן, בטורים רבים לועג קינן לתופעות שונות ומבקר אותן, אולם אינו מציע כל חלופה. גם טענתו באשר לסיבה שבגינה פתחה ישראל במלחמת ששת

דן בן אמוץ עם אריק איינשטיין בעת הקלטת השיר "תנו צ'אנס לשלום", 1969 (ארכיון דן הדני, האוסף הלאומי לתצלומים על שם משפחת פריצקר, הספרייה הלאומית)

דן בן אמוץ במסיבה פרידה מהחיים, 1989 (צילום באדיבות אלכס ליבק)

שטחים מערבים וכתב על בן-אמוץ: "יהודי עשיר במכנסיים קרועים ולפעמים בלי מכנסיים". רוזנבלום רמז למופקרות המינית של בן-אמוץ. לאחר צאתו לאור של הספר לזכור ולשכוח פרסם גבריאל מוקד מאמר בדבר שבו לעג ל"נסיך הבידור הזעיר" והתריע על "סכנה אנטי-תרבותית בכך שהבדרנים שהצלחתם וכניעת מוסדות התקשורת והקהל לפניהם סחררו את ראשם [...] אלה הם סנובים מתברגנים הדואגים קודם כול לדירותיהם ומכוניותיהם, ישראלים מכוערים שהתעשרו בין מבצע סיני לימי המיתון [...] זרים בצורה מובהקת למורשתן של תנועת העבודה והספרות העברית, משקפים עולם רוחני שטחי עד להחריד". אליבא דמוקד, עובדת היותו של בן-אמוץ בדרך המכבב גם במדורי הרכילות, שללה ממנו כל זכות להתבטא בספרה הספרותית, ומכאן גם כל התייחסות רצינית.

היחס לקינן לא השתפר בעשורים הבאים. העובדה שכתב טור ביקורת מסעדות בסוף שנות ה-60 ובתחילת שנות ה-70 העניקה למקטרגיו את האישור כי אין לייחס לדעותיו משקל. וכך, כאשר פרסם קינן את המודעה לזכותו של המשורר סמיק אל-קאסם, הגיב הקורא א. רם: "זה שיש לך ידע בתבלינים ומתכונים, ושאתה מבין ביינות – לא מבטיח שיש לך הבנה בעניינים אחרים בעלי חשיבות עולמית. אנו מציעים שמר קינן יתרכז בעניינים קולינריים, וישאיר את הטיפול בנושאים אחרים לאנשים מוכשרים יותר ממנו".

גם אורח חייו של בן-אמוץ, המתירני והמשוחרר ממוסכמות חברתיות, פגע ביכולתו להיות סמכות מוסרית ושימש מקור להתקפות עליו. כך למשל ב-1965 ביקר עורך ידיעות אחרונות, ד"ר הרצל רוזנבלום, את האנשים המפגינים נגד הפקעת

המתנגדים לדעותיהם הפוליטיות של אמני הבוהמה לא הסתפקו בטיעון שבדרנים אינם רשאים להתבטא בספרה הפוליטית. הם הואשמו גם במוסר מפקפק על אף פעילותם בתנועת המחאה למען השלום

קינן מתח ביקורת על הקביעה כי לבדרנים אין זכות להתבטא בנושאים פוליטיים:

לפי עניות דעתי מותר לבדרן להתווכח ולהביע את דעתו על בעיות בוערות יותר מאשר כל אינטלקטואל, ובודאי יותר מאשר לכל עסקן פוליטי [...] איש כמו אורי זוהר רשאי וגם יכול להתבטא על בעיות בוערות ביתר כשרון ובאופן אפקטיבי ממרבית הנואמים המקצועיים כאן [...] אנחנו חיים במאה של הרדיו, הטלוויזיה והעתונות הגדולה והקולנוע. וזה לא יעזור למושכים בקולמוס אווז המנהלים מלחמות על גווילים צחים עם עמיתיהם בסתר הספריות של האקדמיה. החיים הם בחוץ. לא בפנים. כרזה אחת על קיר הסורבון שווה יותר מכל כתבי מהפכני המרתפים ומשכילי בתי הקפה.

עצם בחירתו של קינן להקדיש טור לכך שלבדרנים מותר להתבטא בנושאים פוליטיים, מלמדת על הביקורת שהוטחה בהם. בדבריו נחלץ קינן להגן על חברו ושותפו לדעה הפוליטית. כזכור, לקראת בחירות 1969 ניסו שניהם לגרום לאיחוד בין המפלגות התומכות במגעים לשלום.

המתנגדים לדעותיהם הפוליטיות של אמני הבוהמה לא הסתפקו בטיעון שבדרנים אינם רשאים להתבטא בספירה הפוליטית. הם הואשמו גם במוסר מפוקפק על אף פעילותם בתנועת המחאה למען השלום. לדוגמה, חוגי הימין טענו שבן-אמוץ, קינן, זהר ותומרקיין פעלו בתנועת המחאה בזמן מלחמת ההתשה מתוך רצון לכבוש בקלות נערות צעירות ומעריצות המוכנות ליישם עימם רעיונות של אהבה חופשית. כאשר חבר מערכת הארץ עמוס אילון הציע בישיבת מערכת שהעיתון יתגייס לטובת הקמפיין של בן-אמוץ נגד שוד העתיקות של משה דיין, המם אותו פרץ הרגשות שעוררו דבריו. "אמרו אז דברים גועליים מאד על דן", סיפר, "דברים מיניים, שהיה רושם שהם חושפים תסביכים גדולים שלהם בתחום הזה. נדהמתי ושתקתי". העדויות להתנהגותו המופקרת של בן-אמוץ פגעו בדימוי שלו ובדרך שבה התקבלו פעילותו ודעותיו. לעומתו, משה דיין נהנה מתהילת המנצח של מלחמת ששת הימים,

ולכן התקשורת כמעט לא עסקה ברומנים שלו וגם לא בשוד העתיקות שביצע, עד שבן-אמוץ חשף את הנושא. התקשורת הישראלית השתתפה בפולחן הגנרלים לאחר מלחמת ששת הימים והתעלמה מצדדים פחות מחמיאים בחייהם.

הביקורת שהוטחה בבן-אמוץ לא הוגבלה למבקרים ולעיתונאים בלבד, גם פוליטיקאים לא חסכו ממנו ביקורתם. בהפגנה סוערת נגד חקיקה להגביל את זכותם של גרים בגיור לא אורתודוקסי להירשם כיהודים הודיע בן-אמוץ כי יקרע את תעודת הזהות שלו לחתיכות קטנות לאות מחאה. בתגובה לגלו שרים כמו שר המשפטים יעקב שמשון שפירא על היותו "בדרן יחפן". גולדה מאיר זלזלה בו אף היא והתייחסה אליו כאל "מישהו שחושב את עצמו לאיזה נביא ומורה שמבלבל את הנוער בשטויות".

ואולם, אין להפריז בחשיבות הזלזול שהופנה כלפיהם, משל היה רק משום צורת חייהם הפרועה. גם אנשים נשואי פנים ומכובדים, שחלקו עימם דעות פוליטיות דומות, לא הצליחו להשפיע מהותית על החברה – לדוגמה, ישעיהו לייבוביץ', עמוס עוז או א"ב יהושע. אפשר להסיק שהמתירנות המינית של בן-אמוץ פגעה בשמו, אך החברה הישראלית בתקופה זו הייתה אדישה וסלחנית יותר להתנהגות פוגענית ואף פלילית כלפי נשים. יחסיו של בן-אמוץ עם קטינות – הוא הורשע בפגיעה מינית בילדה בת 12 – זכו להד תקשורתי ולגינתי רק לאחר פרסום הביוגרפיה שכתב דנקנר, פרסום שהוביל למחיקתו של בן-אמוץ מהזיכרון התרבותי הישראלי.

מן הראוי לציין כי אמני הבוהמה לא רק ניסו להשפיע על החברה, אלא גם הושפעו ממנה. לפי ניתוחו של דנקנר, לא אמני הבוהמה הם שהפיצו את אורח החיים הביטניקי של סמים ואהבה חופשית, אלא הם נסחפו לבכחנליה שהתחילו צעירים ישראלים בהשפעתם של צעירים אמריקנים שהגיעו לישראל לאחר מלחמת ששת הימים. האחרונים הם שהביאו עימם את תרבות הסמים, האהבה ורוח ה"סיקסטז". מכיוון שכך, כאשר בוחנים היסטורית את הבוהמה התל-אביבית, יש

ישראל. אך בסופו של דבר, קינן עצמו חש שהוא אינו משפיע על איש. "חשבתי שאני אוכל לכתוב דברים", אמר לגרץ "ומה שאני כותב יהיה לו הד כזה או אחר. אבל כלום. אדם שעושה בועות סבון, זה מה שאני, עובד בכל המרץ כדי לא להשיג דבר". הם לא הצליחו להשפיע מהותית על מדיניותה של ישראל, ונשאלת השאלה – האם בכלל היה בכוחם לעשות זאת? נראה שלא, גם לו היו נשאים מאוחדים, גם לו היו פונים לרגש ולא לשכל, כפי שנהגו ברוב כתיבתם הפובליציסטית ובמאבקם ב"תנועה למען ארץ ישראל השלמה". אל מול זרמי מעמקים של רגשות דתיים ולאומיים (שהתחזקו לאחר הניצחון במלחמת ששת הימים ובעקבות טראומת מלחמת יום הכיפורים), אל מול שינויים ביחסי הכוחות בחברה הישראלית ואל מול אירועים גיאופוליטיים, הייתה יכולתם להסיט את ההיסטוריה ממסלולה מוגבלת מאוד. הם לא הצליחו לערער את החיבור העמוק שהורגש בציבור לזהות היהודית, לדת היהודית ולמסורת.

היחס לנשים

הניסיון להשיג גבריות מופיע אצל שלושת היוצרים, ואצל שלושתם האישה היא מקור לאישור הגבריות מצד אחד, וסכנה לפגיעה בה מצד אחר. שלושתם מתארים גברים שמתמוטטים בעקבות סירוב או התעלמות של אישה. שלושתם מצביעים על שבריריותו של הגבר אל מול עוצמתה של האישה ויכולתה לרסק אותו. ואולם, יחד עם ההכרה בעוצמה הנשית (שייתכן כי מקורה בפחד מפני נשים), ביצירתם ניצבות הנשים במקום שולי ביחס לפרוטוגוניסט הגברי, והראייה השוביניסטית והמתנשאת כלפי נשים נוכחת מאוד בסרטים. גיבורי ספריו של בן-אמוץ מעריצים נשים שיודעות להקשיב להם; בטרילוגיית מציצים הנשים הן בעיקר מקור למין ולהערצה; בהדרך לעין חרוד של קינן אפשר למצוא יחס מיזוגני לנשים. שוביניזם היה מרכיב בולט בהתנהגות אנשי הבהומה, והיחס שלהם לנשים היה נצלני, מבזה ואפילו אלים. אפשר לזהות ביצירותיהם של השלושה הזדקקות נואשת לאישה, רצון לשלוט

להביא בחשבון כי היא לא רק שאפה להשפיע על החברה ולעצב אותה, אלא גם ביטאה שינויים שהתחוללו בה. תפקידם ההיסטורי לא הסתכם בהיותם סוכני שינוי ומפיצי ערכים של תרבות הנגד ורוח שנות ה־60, אלא הם היו גם עדים לשינויים שמתחוללים בחברה והגיבו להם.

ייתכן שחוסר ההשפעה היחסי נובע גם מאדישותו של הציבור הרחב למאבקים שניהלו הבהומיינים. לא תמיד גילה הציבור עניין בנושאים שנראו לבהומיינים חשובים ועקרוניים. דוגמה לכך היא ההפגנה שבה עשרות אמנים מהבהומה התל־אביבית ומשפחותיהם נכנסו בניגוד לחוק לשטח 9 בגליל כדי למחות על מעצרו של אורי דיוויס ועל הכוונה להפקיע שטחים מערביי הגליל. קינן עצמו הודה שהפעולה הזו התקבלה באדישות ציבורית ולא שינתה דבר: "אז ההפגנה בשטח 9 נסתיימה. ואחר־כך ישבו אנשים טובים ולא מצאו מה לעשות עוד, כדי לזעזע את דעת־הקהל, את הכנסת, את הממשלה. הם פשוט מסרבים להיות מזועזעים. ואין בריקדות לעלות עליהן. ואסור להיות בלתי־חוקי ולהזדהות עם האויב". גם הפגנה נגד הפקעת האדמות מול משרד ראש הממשלה שבה השתתפו קינן, זהר ותומרקין באפריל 1965 התקבלה באדישות ולא זכתה להתייחסות משמעותית בעיתונות. כמו כן, ההפגנה נגד שינוי חוק השבות והגדרת מיהו יהודי בפברואר 1970 אף היא לא הצליחה לסחוף אליה מתנגדים בהיקף רחב ולא הביאה לשינוי כוונת הממשלה. אפשר להבין את תסכולו של קינן מכך שהפופולריות שלו ושל חבריו היוצרים לא הצליחה למשוך את הציבור הרחב להצטרף אליהם למאבקים הפוליטיים.

על כישלון "מהפכת האינטלקטואלים" ב־1848 כתב דוד אוחנה: "האינטלקטואלים המשיכו לפרש את העולם, לא היה בכוחם לשנותו". בניגוד לאינטלקטואלים הצרפתיים, אמני הבהומה לא הסתפקו במתן פירוש לעולם ביצירותיהם. הם ניסו להשפיע אקטיבית על דעת הציבור הישראלית ואפילו היו מעורבים בהתארגנויות אזרחיות שמטרתן לשנות את דרכה המדינית של

אורי זוהר בצעירותו (ארכיון דן הדני, האוסף הלאומי לתצלומים על שם משפחת פריצקר, הספרייה הלאומית)

זהר יצר בסרטיו מספר דמויות של נשים חזקות ועצמאיות, אולם נראה שאצלו ואצל בן-אמוץ הן אינן סובייקט עצמאי לחלוטין, והאישה היא בעיקר כלי עזר שנועד להקשיב לגבר, לספק את צרכיו המיניים ולהאדיר את האגו שלו

**בניגוד לספרות הקנונית
מתקופת מפנה המאה
והעלייה השנייה,
שהייתה פסימית ובעלת
פואטיקה של אימפוטנציה
וסבל, בחלק לא מבוטל
מהסרטים ומהספרים
של זהר ובן-אמוץ יש
שמחת חיים, אנרגיות גבוהות,
והורמונים מתפרצים**

אורי זוהר ושייקה
אופיר (לע"מ)

הגבריות שלהם מתפרצת, ולא באופן מעודן – זהר מביים ומגלם גברים קולניים, אגרסיביים, שכובשים נשים ומכים אותן – אנטיזזה לגבר הגלותי. על פי דמותם אפשר להניח כי הניסוי הציוני לברוא יהודי חדש ואסרטיבי הצליח מדי.

פורצי גבולות מיניים

פתחנו את הפרק בדיון ב"חוסר השפעה" וראינו כיצד ההתנהגות המינית המשוחררת של הבוהמינים (בייחוד של בן-אמוץ) הייתה מקור להכפשות ולפסילת העמדות הפוליטיות שהביעו. ואולם, למתירנות המינית של בן-אמוץ, זהר וקין (לפחות כפי שעולה ממכתביו מפריו בשנות ה-50) יש הקשרים נוספים. אפשר לראות בה מרד בדיכוי המיני שעליו התחנכו או שיקוף לאקטיביות הישראלית בתחום הצבאי, המנוגדת לפסיביות היהודית שהסופרים הציוניים במפנה המאה כפרו בה. בארוס והיהודים חוקר דוד ביאל את היחס של היהודים למין לאורך ההיסטוריה. ביאל טוען כי התחייה הספרותית התרחשה בעקבות הפוגרומים ברוסיה בשנות ה-80 של המאה ה-19 ובראשית

בה, ובה בעת פחד מפניה. התמהיל הזה, של הזדקקות נואשת, רצון לשלוט ועם זאת פחד, יכול להסביר מדוע הנשים מוצגות לעיתים כנשגבות ולעיתים כסכנה ממשית לריסוק הגבר. הסיקוונס של "האישה הבלתי מושגת" מחור בלבנה שבו דנו בפרק ד, מבטא ומסכם יותר מכול כיצד נתפסה האישה בעיני זהר וקין.

ביצירתם ביטאו בן-אמוץ, קין וזהר את הכוח הרב הקיים בנשים וביכולתן לנפץ את האגו הגברי. זהר יצר בסרטיו מספר דמויות של נשים חזקות ועצמאיות, אולם נראה שאצלו ובן-אמוץ הן אינן סובייקט עצמאי לחלוטין, והאישה היא בעיקר כלי עזר שנועד להקשיב לגבר, לספק את צרכיו המיניים ולהאדיר את האגו שלו. פעמים רבות מוצגות הנשים באור המדגיש את חולשתו של הגבר ואת התלות שלו באישה. עם זאת, אף על פי שבן-אמוץ וזהר הבחינו בפגם שנפל בתפיסת הגבריות הישראלית ולמרות שיצירתם מבקרת פגם זה – בחייהם הפרטיים לא ניכרת הצלחה, ואף לא ניסיון, ביישום תובנותיהם באשר לגבריות וליחס לנשים.

מרכיב של גבריות מתפרצת היה קיים גם בזהר וגם בבן-אמוץ, ובשניהם היה רצון עז לכבוש נשים ולהתחבב על הקהל, מין תיאבון "לבלוע" את החיים שאי אפשר להשביעו. מרכיב זה נעוץ בשורשיה של הגבריות הישראלית ובהתפתחותה, כלומר, בשאיפה הציונית הקמאית לברוא יהודי חדש – ישראלי שהגבריות שלו מנוגדת לפסיביות ולנשיות שבהן הואשם הגבר היהודי בגולה – זהר ובן-אמוץ הם דוגמאות להצלחת הבריאה החדשה.

**בן-אמוץ, קינן וזהר
פיתחו יחס חדש,
פתחו ואוהד כלפי
מיניות ביצירות
שלהם. בחרו בלבנה
נוטפת מיניות ברבים
מהסיקוונסים,
וקטעים ארוטיים
מופיעים ברבים
מספריו של בן-
אמוץ. כל אלו יכולים
להיחשב כמרד
הפגנתי בדיכוי המיני,
שהיה מרכיב חינוכי
באקלים שבו צמחו
השלושה**

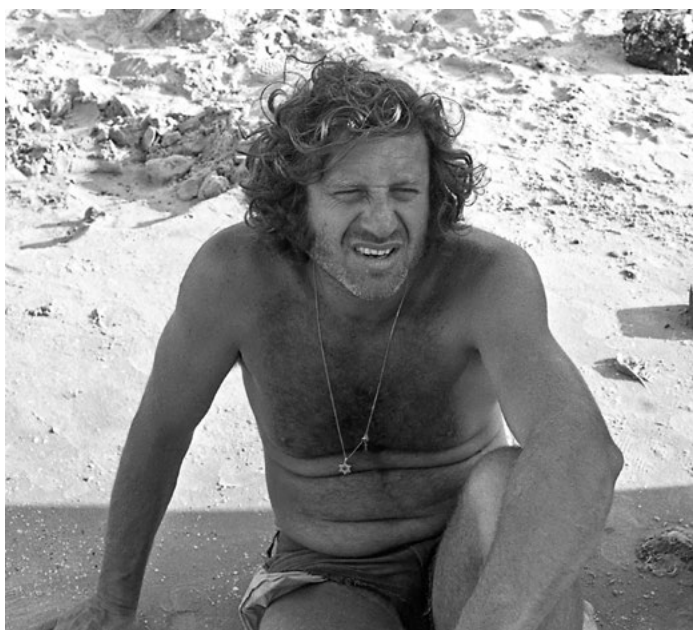
המאה ה-20, ובהמשך גם בעקבות עליית הלאומיות היהודית. הפסיביות הפכה לנושא כה חשוב בכתיבה בת התקופה, משום שהיא ייצגה – במישור הפסיכולוגי והמיני – את הפסיביות של העם היהודי, שכה הטרידה את הסופרים הללו. כך למשל, הכריז ברדיצ'בסקי על מרד ניטשיאני נגד המוסר הרבני, אשר חיסל את חיוניותם של היהודים; הוא קרא לשיבה לאומית אל הטבע, אל כוח היסוד הפשוט, במקום ההתמכרות לספרים. עבור היהודים כאומה, השחרור הארוטי הפך לדפוס שחרור אינדיבידואלי מהפסיביות של הגולה.

ברוח ספרות התחייה הלאומית הבטיחה הציונות מהפכה ארוטית ליהודים; יצירת גבר עברי חדש, גברי. אלא שהמציאות של הציונות כמהפכה ארוטית רחוקה מלהיות ישירה וחד-משמעית. הלאומיות החדשה לוותה בתחושת מכובדות חזקה, פרי התרבות הבורגנית האירופית, מחד גיסא; ודחף רב עוצמה לפרישות, האופייני לתנועה לאומית שכל מעייניה נתונים למטרות המתעלמות מאושרו של היחיד, מאידך גיסא. "האהבה החופשית" ו"הפוריטניות" שכנו זו לצד זו בדיאלקטיקה יחידה במינה. ביאל מתאר כיצד הפכה היומרה למהפכה ארוטית לדיכוי של המיניות. אותו דיכוי מיני התקיים גם בתנועת הנוער השומר הצעיר שבה היו חברים קינן וזהר. מאיר יערי, ממנהיגי השומר הצעיר, היה גאה בכך שהם "שמו קץ לצביעות ושקר סקסואלי", אולם הדיבר העשירי של השומר הצעיר קבע "השומר טהור במחשבותיו, בדבריו ובמעשיו. הוא אינו מעשן, אינו שותה משקאות משכרים ושומר על טוהר מיני".

ביאל מסיק כי "מעולם לא היתה מהפכה לאומית שלווה בתרבות כזו של פסימיות, שבה האידיאל המיתולוגי של התחייה הלאומית הגברית לוהה בפואטיקה של אימפוטנציה. זאת ועוד, יצירות דמיון אלה היו רחוקות מלהיות שוליות, אלא הן היוו את הקאנון של התרבות הציונית". הגיבורים בחלק גדול מסרטיו של זהר ובחלק מספריו של בן-אמוץ הם גברים אקטיביים, מלאי און המחפשים אחר עוד ועוד הרפתקאות מיניות, לעומת האימפוטנטיות של גיבורי הספרות

במפנה המאה. בניגוד לספרות הקנונית מתקופת מפנה המאה והעלייה השנייה, שהייתה פסימית ובעלת פואטיקה של אימפוטנציה וסבל, בחלק לא מבוטל מהסרטים ומהספרים של זהר ובן-אמוץ יש שמחת חיים, אופטימיות, אנרגיות גבוהות והורמונים מתפרצים. אם נקבל את ניתוחו של ביאל, שלפיו הגיבור הפסיבי מבחינה מינית מייצג את הפסיביות של העם היהודי, אזי הגיבור הפעיל מינית באופן שאינו יודע שובע, המוצג בסרטים כמו התרנגול ועיניים גדולות, מבטא את האקטיביות הצבאית והמדינית של ישראל בתקופה האופטימית שלאחר מלחמת ששת הימים.

בן-אמוץ, קינן וזהר פיתחו יחס חדש, פתחו ואוהד כלפי מיניות ביצירות שלהם. בחרו בלבנה נוטפת מיניות ברבים מהסיקוונסים, וקטעים ארוטיים מופיעים ברבים מספריו של בן-אמוץ. כל אלו יכולים להיחשב כמרד הפגנתי בדיכוי המיני, שהיה מרכיב חינוכי באקלים שבו צמחו השלושה. העיסוק במיניות, בגוף האישה וביחסי מין בסרטיו של זהר, בייחוד בחרו בלבנה, היה חדשני ונועז לתקופתו. אפשר לפרש זאת לא רק כמרד בדיכוי המיני, אלא כהתקוממות נגד האידיאולוגיה הציונית-סוציאליסטית אשר ביאל מאתר בה מגמה פרושית-סגפנית שהיא תוצאה של "אידיאל לאומי של הקרבה-עצמית, שהיתה חלק בלתי נפרד מפילוסופיה חלוצית, שקראה להתנערות מכל הנאות ההווה לטובת עתיד אוטופי". אמני הבוהמה התל-אביבית הוציאו עצמם מכלל זה. התנהגותם סתרה את המכובדות והמהוגנות של התרבות הבורגנית האירופית, ובניגוד למצופה הציבה את הסיפוק המיני מעל תיעול האנרגיות לטובת המדינה. הם נתנו דרור לאלמנטים של שחרור מיני אשר דוכאו באידיאולוגיה החלוצית של העלייה השנייה והשלישית – ייתכן שנחשפו לשרידיו של רעיון השחרור המיני בצעירותם. בחרו בלבנה זהר וקינן מבקרים את הפיכת המיניות לכלי שרת חסר כל תשוקה בשירות האידיאולוגיה הציונית. זהרירה חריפאי שרה על רצונה ללדת את "הפלוגה שתיולד מחר", ובמבצע

אריק איינשטיין, מימין, אורי זוהר, משמאל, על הסט של "מציצים" (ארכיון גבי לרון, הספרייה הלאומית)

ההשתייכות לשוליים של החברה מבחינה רעיונית וערכית, יחד עם רצון להשפיע על הזרם המרכזי שבה, הם ביטוי לדואליות הקיימת בדמותו של הבורגני. וילסון מתארת היבט נוסף של הדואליות (שנית) הבורגנית. היא עוסקת בשניות שקיימת בדמותו של הבורגני שהוא גם יוצר מקורי ואוטנטי וגם אדם ש"עושה פזות", גם אויב הרואי של ההמון הבורגני וגם יושב בבתי קפה, גם מייצג ערכים נשגבים של החברה וגם חוטא בזיוף יומרני. שלושת הגיבורים של ספר זה התמודדו עם השניות הזו. מצד אחד הם קיבלו תשומת לב רבה מן התקשורת ומן הציבור ונחשבו לאנשים נחשקים וחשובים, מצד אחר, הם לא זכו למעמד ציבורי שהקנה להם השפעה על דעת הקהל. על אף היוקרה שצברו כיוצרים והסקרנות שעוררו חיי ההוללות שלהם, הוטחה בהם ביקורת על ישיבתם הקבועה בבתי קפה ועל חייהם הבלתי מוסריים. דמותו של פעיל השלום רפי כהן בסרט כל ממזר מלך מבטאת את השניות הזו ומשקפת את האופן שבו נתפסו הבורגניים בעיני הציבור. אמנם רפי כהן זוכה להערצה, אך יש בו גם גוונים שליליים – הוא רודף נשים, אוהב מסיבות וחוסר יציבות נפשית. באמצעות דמותו מתווך זהר את השניות שביחס הציבורי לגיבורי

הילודה גברים ונשים עומדים בתור לאוהל כדי ליצור ילדים עבור המדינה. תכליתו של המין היא חיזוק הלאום, והוא אמצעי בלבד, נטול רומנטיות או הנאה.

אמני הבורגמה זלזלו במהוגנות הבורגנית. הם ניהלו חיים שכללו רדיפת נשים, צריכת אלכוהול גבוהה ושימוש בסמים. הם ניסו להיאבק ברגשי הלאומנות שהציפו חלקים רחבים בחברה הישראלית. אימוץ המודל הבורגני של אמן החי את חייו מחוץ למהוגנות הבורגנית בא לידי ביטוי גם בחופש שנטלו לעצמם, לבקר או להתנגד להגמוניה המחשבתית בנושאים מדיניים ובנושאי דת ומדינה. אפשר לראות בתדמית המינית שנוצרה לבן-אמוץ ולזהר כרודפי נשים, ביטוי למרדנות ולנון-קונפורמיזם שגילו בספרה הפוליטית.

העובדה שאמני הבורגמה מיקמו עצמם במקום מתרים, שאינו מציית לכללי החברה המקובלים בנושאים כמו מיניות ומהוגנות בורגנית, קשורה בכך שמעמדת האאוטסיידר קל יותר לבקרה. הם ביקרו את ההנהגה הישראלית, את הלאומנות המתחזקת שלאחר מלחמת ששת הימים ואת האופוריה ושיכרון הכוח שבאו בעקבותיה. מעמדה הניצבת מחוץ למחנה, קל יותר לבקר את המתרחש בו ולהתנגד לו.

הבוהמה – הערצה, סקרנות אך גם ביקורת וזלזול. זהר ובן-אמוץ עצמם התמודדו עם היחס הזה, הם נהנו מהילה של יוצרים מצליחים ואהובים, אך גם זכו ליחס מזלזל באורח חייהם.

המיניות משולחת הרסן של בן-אמוץ קיבלה חיזוקים (אם היה בכך צורך נוסף) גם מרעיונות החירות והאהבה החופשית שהביאו איתם היפים אמריקנים לאחר מלחמת ששת הימים. בתקופה זו, רעיון האהבה החופשית השתלב היטב בהתנהגות המינית המשוחררת של גברים וקיבל תוקף נוסף מרעיונות תרבות הנגד. אם כן, לשחרור המיני של אמני הבוהמה, המוצא ביטוי גם בסרטיו של זהר, יש מספר היבטים – ביטוי לשחרור המיני של היהודי החדש שנלקח לנקודת קיצון, שהרי את חזון היהודי החדש לא גילם יהודי שרוב האנרגיות שלו מופנות לכיבוש נשים במקום לגאולת הארץ; ביטוי להשפעת רעיון האהבה החופשית שבעקבותיו זרמו לארץ תיירים לאחר מלחמת ששת הימים. היבט אחר עשוי להיות מוצדק בנימוק שאישיות אמנותית המבקשת לתת דרור לליבידו, אינה מעוניינת לקבל על עצמה את כללי החברה או את כללי המוסר המקובלים וגם לא את צורת החשיבה הפוליטית ההגמונית. מובן שלא כל מי שהחזיק בדעות פוליטיות ליברליות ושמאלניות, תפס את נושא המיניות כמו בן-אמוץ. ואולם, פריצת הגבולות המחשבתיים, המיניים והמוסריים הייתה קשורה אצלו לחירות הטוטאלית לחיות את חייו על פי שיקול דעתו בלבד. כאמור, היו לכך השלכות על הדרך שבה החברה תפסה אותו ואת אמני הבוהמה האחרים, ועל כן מנעה מהם כל תוקף מוסרי.

בן-אמוץ וזהר השתמשו במיניות גם כדי למשוך קהל. בן-אמוץ שילב סצנות מיניות בספריו כדי למשוך קוראים, וכך לחשוף אותם להשקפותיו הפוליטיות ולהשפיע עליהם. ב־1979 ראה אור ספרו של בן-אמוץ זיונים זה לא הכל, שניצה בן-ארי ראתה בו את הספר הפורנוגרפי הצברי הראשון. לטענתה, החידוש בו הוא ה"צבריות" המופגנת של הספר. בן-אמוץ הודה שהביטוי "זיונים" בשם הספר נועד למשוך את מי ש"רק זה, או בעיקר זה,

מעניין אותם". הוא עשה שימוש נוסף במיניות – שמרנות מינית מובעת בספריו כדי להאיר קיבעון וחוסר רצון להיפתח לרעיונות חדשים ולהכיר בכך שאנו חיים בעולם מודרני. כך למשל בלא שם זין הוא משתמש בהומוסקסואליות לציון תופעה שאף שאינה מזיקה לאיש, החברה מתנגדת לה. אלי, אחיו של רפי, הוא דמות שמקבלת את ההגמוניה השלטת. הוא חושב כמו כולם, אינו מוכן לבחון דברים מחדש ומתנגד להומוסקסואליות, ואילו רפי, הפרוטוגוניסט, רואה בה דבר טבעי שאינו מפריע לאיש. בלזכור ולשכוח מרטין ההומוסקסואל הוא גרמני שהשוני שלו ואי-קבלתו את ערכי הגבריות הגרמנית/המערבית מאפשרים לו לבקר את הגבריות ההרסנית שהביאה לעליית הנאצים, לתפיסתו. בן-אמוץ משתמש בחריגות מינית (במונחי התקופה) כדי להביע ביקורת על חברה מאובנת מבחינת מחשבתית. בכך, הוא אחד הסופרים הישראלים הבולטים שהשתמשו במין ובמיניות כדי להצביע על השמרנות הישראלית.

לסיכום, הבוהמינים התל-אביביים שבהם מתרכז ספר זה בעטו במהוגנות הבורגנית. הם ניהלו אורח חיים פרוץ שהחציין רדיפת נשים ומרדף אחר החיים הטובים, בחברה שעדיין פעלה לפי קודי התנהגות שמרניים ועודדה צניעות. משום כך, הם היו עשויים להיתפס בקרב חלקים בחברה הישראלית כמאיימים וכמזיקים. לא זו בלבד שהם מפיצים דעות פוליטיות המזוהות עם עמדות האויב הערבי ומבקרים את ההנהגה הישראלית, הם גם מפיצים אורח חיים שסוטה מן המהוגנות המצופה, ודאי מאנשים מפורסמים ובעלי כוח השפעה על צעירים. כאשר הותקפו, הם הואשמו בהתנהגות מינית מופקרת. חיי האהבה הפרועים של אמני הבוהמה ואורח החיים הבוהמי אותתו לסביבה שמדובר באמנים המנהלים חיים שוברי מוסכמות לא רק בתחום היחסים בין המינים אלא בכלל, לרבות ביצירה ובמחשבה הפוליטית. המרד במוסר המיני קשור למרידה שלהם בהגמוניה הציונית-סוציאליסטית, ואישיותם היצרית, הפרועה והאינדיבידואליסטית דחתה את השמרנות המינית ואת הקודים המקובלים בחברה הישראלית. ■